

72.012.6

О.В. Бачинська,
старший викладач
каф. інформаційних технологій в архітектурі КНУБА

ВИКОРИСТАННЯ АРКИ В ЖИТЛОВІЙ ЗАБУДОВІ КИЄВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧ

Анотація: в статті розглядається актуальність вивчення художнього вигляду історичних житлових будинків Києва кінця ХІХ – початку ХХ сторіч, структура їх фасадів, роль арки в формуванні фасаду, її основні форми та розташування в загальній композиції.

Ключові слова: арка, фасад, форма, композиція, житловий будинок, історія, Київ.

На території сучасного Києва збереглися історичні житлові будинки, багато оздоблені, з індивідуальним вирішенням фасаду. Ця історична спадщина слугує натхненням при проектуванні житлових споруд у наш час і цьому є багато причин. Одним з елементів, що широко використовувався для урізноманітнення зовнішнього виду житлового будинку, є арка. Вона була формоутворюючим елементом фасаду на противагу суто декоративним прикрасам. Оскільки сучасна житлова архітектура відійшла від площинної композиції фасаду у бік просторового розвитку форм, історичний досвід створення зовнішнього виду будинків, а саме використання арок, може бути корисний для збагачення мови сучасної житлової архітектури.

Використання арки в архітектурі історичних житлових будинків Києва раніше не розглядалося.

Метою дослідження є принципи використання арки в історичних житлових будинках Києва.

Київ – давнє місто, в структурі якого збереглося багато історичних житлових будівель. У більшості це прибуткові будинки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Серед забудови пізніших періодів і до сучасності вони є найкрасивішими для споглядання: кожний з індивідуальним вирішенням фасадів, з різноманітними деталями, що утворюють певну композицію (рис. 1, а–г).

Крім зовнішньої привабливості прибуткових будинків Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. є ще одна причина вивчення цієї історичної спадщини. У ХХ ст. під впливом різних факторів художній образ житлових будинків був підпорядкований принципам типізації, а потім підкорений індустріальним методам будівництва. Це призвело до формування фасаду з однакових

елементів, відсутності деталізації, збіднення композиції. Після цього періоду почалося урізноманітнення образу житлового будинку за рахунок різного оформлення функціональних елементів, а в останні десятиріччя звернення до індивідуальності кожної споруди (1). Таким чином, на новому етапі розвитку житлова архітектура Києва повертається до принципів, закладених історично. Копіювати історичні зразки стає неможливим, бо масштаб сучасних житлових споруд значно відрізняється (поверховість збільшилася у кілька разів, будують не окремими будинками, а цілими комплексами). Але все одно намагаються по можливості враховувати історичний досвід, наприклад, використовують арки та інші елементи історичної архітектури (рис. 2, а, б). Сучасна житлова архітектура відійшла від площинної структури фасаду у бік просторового розвитку форм, тому арку, що є цікавим формоутворюючим елементом, можливо широко використовувати для формування зовнішнього виду і внутрішнього простору у сучасних житлових будинках.

Таким чином, вивчення та втілення на практиці деяких принципів створення художнього образу в історичному міському житлі однозначно допоможе збагатити мову сучасної житлової архітектури і створити регіональну своєрідність саме київських житлових будинків.

Історичні прибуткові будинки Києва відносяться до різних стилів – псевдоруський стиль (рис. 1, а), модерн (рис. 1, б), неоренесанс (рис. 1, в), стиль цегляної архітектури (рис. 1, г), неоготика (рис. 3, з), але декоративні елементи фасаду мають єдиний модуль чи кратні цьому модулю. Всі ці будівлі зводили з цегли місцевого виготовлення і з неї викладали різні за стилем орнаменти та деталі, тому модулем слугують розміри цегли (рис. 2, в). Саме тому вулиці, забудовані прибутковими будинками, є найприємнішими для споглядання – в них присутні і єдність, і різноманіття, необхідне людському оку.

Також характерною рисою фасадів прибуткових будинків є чітка система вікон, що відображає внутрішню конструктивну систему будинку (рис. 2, г). Ярусам в оформленні фасаду відповідають поверхи, вертикальним пілястрам – внутрішні стіни. За умовами кліматичних особливостей Києва кожна кімната обов'язково повинна бути освітлена, тому орієнтація кімнат на дві сторони будинку відображається на фасаді чіткою системою вікон. Таким чином, основною складовою частиною фасаду стає вікно, яке у цегляних прибуткових будинках було декоровано навколо прорізу орнаментами (рис. 2, в). Вікна мають настільки багате декорування, що для стіни як такої не залишається місця. Залишені невеличкі проміжки між вікнами, що відповідають міжповерховим перекриттям та вертикальним стінам, оформлені вертикальними пілястрами чи колонами, горизонтальними карнизами чи орнаментальними вставками (рис. 2, г).

За характером використання складові елементи фасаду прибуткових будинків Києва можна поділити на три групи. Перша група: формоутворюючі частини фасаду, тобто, головним чином, вікна, а також вхідні портали, балкони, еркери, мансарди, дахи. Друга група: елементи, що слугують декоративним оздобленням форм фасаду і тому підпорядковані принципам тектоніки – оздоблення вікон, вертикальні, горизонтальні тяги, завершення, декоративні кутові фронтони та башти. Третя: суто декоративні прикраси – це різноманітна ліпнина, живопис, оздоблення керамікою, вони також займають своє місце в загальній композиції фасаду, але більше відносяться до синтезу мистецтв, тому частіше не підпорядковані принципам архітектурної тектоніки.

Арка серед інших прикрас фасаду прибуткових будинків займала одне з провідних місць. Арочні форми паралельно з прямокутними формами використовували для створення вікон, тобто для оформлення основного формоутворюючого елемента фасаду. А також для утворення вхідного порталу і у ролі оздоблення, підпорядкованого принципам тектоніки. Тобто арка, як частина фасаду, відносилася до перших двох груп тектонічних елементів. Арочний проріз у порівнянні з прямокутним отвором має одну особливість – криволінійне завершення. Якщо дивитися крізь арку на навколишнє середовище, через неї світ виглядає дещо по-іншому: цікавіше і з завершеною верхньою частиною виду, ніж у обрамленні прямокутним отвором (рис. 3, а, б). Саме тому розташування арки у композиції фасаду було завжди акцентним і виявляло найважливіші частини. Найбільше використовували такі прийоми:

1. Виділення головних частин по вертикалі та горизонталі (арочні вікна другого поверху виявляли його значимість, арочні прорізи центральної та бічних, кутових частин підкреслювали симетрію композиції або її край).

2. Завершення композиції та її окремих частин (заокруглений контур прорізів останнього поверху завершував систему вікон, такі ж арочні вікна або декоративні арки використовували при формуванні верху вертикально виділених частин – центральних, бічних, кутових).

3. Об'єднання окремих елементів (арка у вигляді декоративного елемента формувала єдиний елемент, об'єднуючи декілька нижче розташованих окремих прорізів).

4. Акцент на окремих частинах, які необхідно виділити (формування вхідного порталу, як елемента, на який необхідно звернути увагу).

5. Оздоблення прорізів (декоративні арки оздоблювали проріз і підкреслювали його форми).

На фасаді історичного прибуткового будинку в готичному стилі можна спостерігати застосування всіх цих прийомів у формуванні зовнішнього виду (рис. 3, з).

Також має значення форма арки, бо світовий досвід демонструє велику кількість форм, серед яких зустрічаються дуже складні (2). Для Києва характерно використання простих форм (рис. 3, в–ж), які характеризуються цілісним, спокійним контуром, саме тому у прибуткових будинках вони часто відігравали роль завершення фасаду. Такі арки, як стрілчаста (рис. 3, г), підковоподібна (рис. 3, д), стиснута (рис. 3, є), еліптична (рис. 3, ж) були пов'язані з певним стилем, перша – з неоготикою, інші – з модерном, але цей зв'язок не є непохитним правилом. Доволі часто прибутковий будинок, зведений у певному стилі, поєднував в оформленні фасаду різні форми арок.

Таким чином, в історичній житловій забудові Києва арки застосовували за такими принципами:

1. Конструктивна система київських історичних житлових будівель не потребувала арок, які б несли велике навантаження, тому арки використовували, в основному, для створення прорізів та декоративних елементів.

Для Києва характерні дома–пластини, які набували різних форм в залежності від ділянки (кутові, П-образні, Г-образні та ін.) з великою кількістю віконних прорізів, що створювали модуль фасаду. Арочні форми паралельно з прямокутниками використовували для утворення вікон, тобто для оформлення основного формоутворюючого елемента фасаду.

2. Криволінійні форми арок контрастні по відношенню до прямокутних прорізів, тому ними завжди створювали акценти в композиції фасаду – виявляли головні частини по вертикалі та горизонталі, окремі елементи.

Криволінійний верх арки давав можливість використовувати її для завершення композиції та її окремих частин, і як об'єднуючий елемент, що узагальнював разом декілька менших.

Форму арки продовжувало оздоблення навколо арочного прорізу, підкреслюючи, що це – найголовніша частина фасаду історичного житлового будинку. Але іноді декор навколо криволінійної арки був складений з прямих ліній, тобто контрастний по відношенню до форми вікна; такими елементами також створювався акцент на фасаді.

Форми арок, використані у композиції фасаду, часто повторювалися у завершенні, складаючи цікавий силует та єдність композиційного задуму всього будинку.

3. Історична житлова забудова Києва мала спокійну об'ємну композицію з нюансною пластикою деталей, тому використані в оздобленні форми арок відповідали характеру зовнішнього вигляду споруд. У прибуткових будинках не можна знайти розмаїття арочних форм. І хоча є поодинокі випадки вживання складних формоутворень, найбільш уживаних арок небагато і вони

Рис. 1. Прибуткові будинки кінця XIX – початку XX ст. у Києві а), б) вул. О. Гончара, в), г) вул. Б. Хмельницького.

Рис. 2. Сучасні житлові комплекси, на фасадах яких використані арки: а) комплекс серед історичної забудови на вул. Б. Хмельницького, б) фрагмент комплексу серед сучасної забудови на бульв. Л. Українки. Формотворення фасадів історичних прибуткових будинків у Києві в) вікна з обрамленням будинку по вул. Б. Хмельницького, г) фасад будинку по вул. Ярославів Вал.

Рис. 3. Обмеження поля зору різними формами: а) аркою, б) прямокутником. Основні форми арок, які використовували у історичних прибуткових будинках Києва: в) циркульна, г) стрілочаста, д) підковоподібна, е) лучкова, є) стиснута, ж) еліптична. Фасад будинку по вул. О. Гончара: з) прийоми композиційного розташування арок.

характеризуються спокійним верхнім контуром. Саме такі форми є універсальними у користуванні, вони дозволили розміщувати арки у різних частинах композиції фасаду та надавати їм різне призначення.

Список використаних джерел:

1. Бачинська О.В. Типологія міської житлової забудови Києва // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Організація комфортного середовища життєдіяльності людини міських поселень. – 2008. – Спеціальний випуск. – С. 56–62.
2. Архитектурно-реставрационные термины: Методическое пособие; Под общей ред. И.А. Игнаткина. – К.: УСХА, 1990. – 152 с.
3. Звід пам'яток історії та культури України: У 28 т. / Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при видавництві «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – К., 1999. – Кн. 1, ч.1: Київ. – 584 с.

Аннотация

В статье рассматривается актуальность изучения художественного облика исторических жилых домов Киева конца XIX – начала XX веков, структура их фасадов, роль арки в формировании фасада, ее основные формы и положение в общей композиции.

Ключевые слова: арка, фасад, форма, композиция, жилой дом, история, Киев.

The summary

Urgency of study of art shape of historical apartment houses of Kiev of the end XIX – beginning XX centuries, structure of their facades, role of an arch in formation of a facade, its basic forms and rule in a general composition are considered in clause.

Key words: an arch, facade, form, composition, apartment house, history, Kiev.